

ПРОБЛЕМИ СИРОВИННОЇ ЗОНИ ВИНОГРАДО-ВИНОРОБНОГО ПІДКОМПЛЕКСУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проведено аналіз стану виноградарства як основного джерела сировини для виноробної промисловості. Виявлено основні проблеми розвитку галузі та причини їх виникнення. Визначено перспективні напрямки вирішення розглянутих проблем. Відмічено головні пріоритети подальшого ефективного розвитку виноградо-виноробного підкомплексу в цілому.

There was seen off the analysis of state of wine economy in the article, as it was a raw material main source from winemaking industry. There were detected main problems of branch development and reasons of this problem rising. The perspective directions of viewed problems decisions were detected too. There were marked main priorities of further effective development of grape making and winemaking complexes.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Виноградо-виноробний підкомплекс є важливим сектором економіки України, здатним виробляти високо конкурентну продукцію, який забезпечує зайнятість населення та значні надходження до бюджету. Важливо створити умови для ефективної роботи галузі як однієї з найбільш перспективних напрямків господарської діяльності нашої держави.

На даному етапі інтеграції України до світової спільноти, а саме, на шляху вступу держави у Всесвітню торгівельну організацію, особливо актуальною стає необхідність забезпечення стійкого та успішного розвитку підкомплексу, підвищення та закріплення конкурентних позицій вітчизняних товарів.

Основою стабільної роботи виноробної галузі є виноградарство. У сучасних умовах кризисної економіки, на шляху забезпечення необхідної сировинної зони для переробної винної промисловості постає ряд проблем економічного, організаційного, правового, техніко-технологічного характеру. Отже, для підвищення ефективності роботи виноградо-виноробного підкомплексу в цілому, перш за все, необхідно виявити основні проблеми і перспективи розвитку виноградарства.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. В Україні дослідженням стану виноградо-виноробного підкомплексу займалися ряд вітчизняних учених, серед яких: А.М. Авідзба, А.Н. Бузні, В.В. Власов, О.М. Гаркуша, В.С. Горбачов, А.Б. Гульчак, М.О. Дудник, П.І. Літвінов, Л.О. Мармуль, І.Г. Матчина, В.А. Рибінцев, П.Т. Саблук, І.І. Червен та багато інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виноградарство та виноробство є досить привабливими видами господарської діяльності, як для України в цілому, так і для Одеської області. Виробництво характеризується високими рінями рентабельності. На сьогоднішній день показник рентабельності варіюється у діапазоні 20-45%, а у дев'яності – складав 90% і більше, що лише підтверджує можливість перспективного розвитку галузі [1, с.105-170]. Проте на сьогоднішній день галузь переживає низку економічних, організаційних, техніко-технологічних, правових та інших проблем, які поглиблюються загальним кризовим станом економіки України в цілому. Таким чином, головною метою даного дослідження є вирішення хоча б частини зазначених проблем виноградо-виноробного підкомплексу.

Метою статті є аналіз і оцінка стану виноградарства України і, зокрема, Одеської області; виявлення основних проблем розвитку галузі і пошук найбільш оптимальних шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виноградарство і виноробство в світі зародилося тисячі років назад. Немає точної інформації про зародження даних галузей на території України. Про те, що з давніх часів вирощування винограду та виробництво вина були важливими заняттями для нашої держави свідчать зображення винограду на монетах і різних предметах побуту, відповідних III і II століттям до н.е. Але є точніші історичні відомості про досить високий рівень розвитку виноградарства та виноробства вже наприкінці IV століття до нашої ери на території Криму. А в період, відповідний приблизно XI – XII століттям нашої ери, даними видами діяльності займалися навіть на півночі України. Історичні дані також підтверджують наявність у той час виноградників, що належать різним монастирям, більшою мірою Києво-Печерському. У XIX столітті на території, що відповідає кордонам сучасної України, виноградо-виноробна галузь не перебувала в розвиненому стані, але вже на початку XX століття сталося її відродження що супроводилося освоєнням нових земель під виноградники і створенням виноробних господарств.

Слід зазначити, що деякі з них, що зародилися навіть не в XX, а ще в XIX столітті (наприклад «Массандра» і «Новий Світ»), збереглися і працюють до сих пір.

У той же час з метою інтенсивнішого розвитку виноградарства і виноробства, що вимагало грамотного і обґрунтованого підходу до питань районування з врахуванням агрокліматичних особливостей вирощування даної культури, складної технології її виробництва та переробки були створені такі центри як Магарачевський учбовий заклад на базі Никітинського ботанічного саду (сьогодні Інститут виноградарства та виноробства "Магарач"), дослідна виноградо-виноробна станція, що пізніше стала Інститутом виноградарства та виноробства ім. В.І. Таїрова в м. Одеса, і ін. Це були перші інститути що поклали початок розвитку виноградарства і виноробства на наукових дослідженнях.

Виноградарство і виноробство є одвічними видами діяльності України, оскільки цьому сприяють природно-кліматичні і ґрунтові умови. На території нашої держави можливо вирощувати цінні столові та технічні сорти винограду, а також виробляти якісні види вин, що користуються високим попитом. Вітчизняна продукція виноградо-виноробного підкомплексу здатна конкурувати на міжнародному ринку та займати значний сегмент збуту.

На наш погляд, детальне дослідження стану сировинної бази виноробної галузі необхідно починати з аналізу обсягів виробництва. На рис.1 представлена структура валового збору винограду по основних виноградо-виноробних регіонах України.

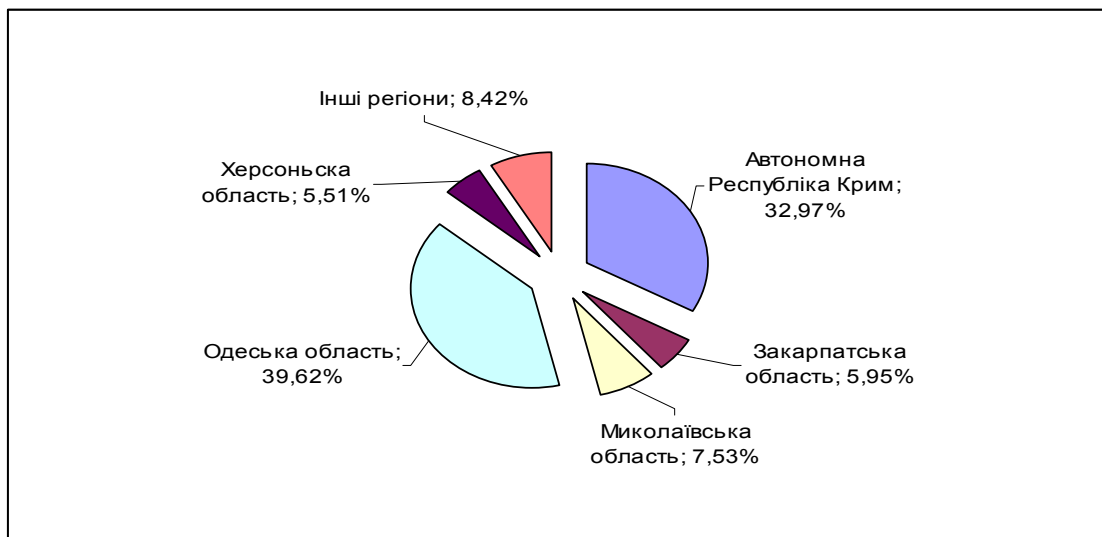

Рис.1. Структура виробництва винограду по областям України у 2007 році

Як видно з рис.1 основними виробниками винограду є Одеська, Миколаївська, Херсонська, Закарпатська області і Автономна Республіка Крим. Одеська область стоїть на першому місці, в різні роки тут виробляється 40-55% загальнодержавних об'ємів винограду.

Виноробство і виноградарство є традиційними ефективними напрямками економіки Одеської області, які грають важливу роль в поповненні місцевого бюджету,

вирішенні соціально-економічних проблем регіону.

Південні і центральні території області характеризуються сприятливими природно-кліматичними умовами, що дозволяють вирощувати цінні європейські технічні та столові сорти винограду для виробництва високоякісних десертних, столових і марочних вин, а також для вжитку ягід в свіжому вигляді. На рис. 2 представлена динаміка валового збору винограду по Україні і Одеській області.

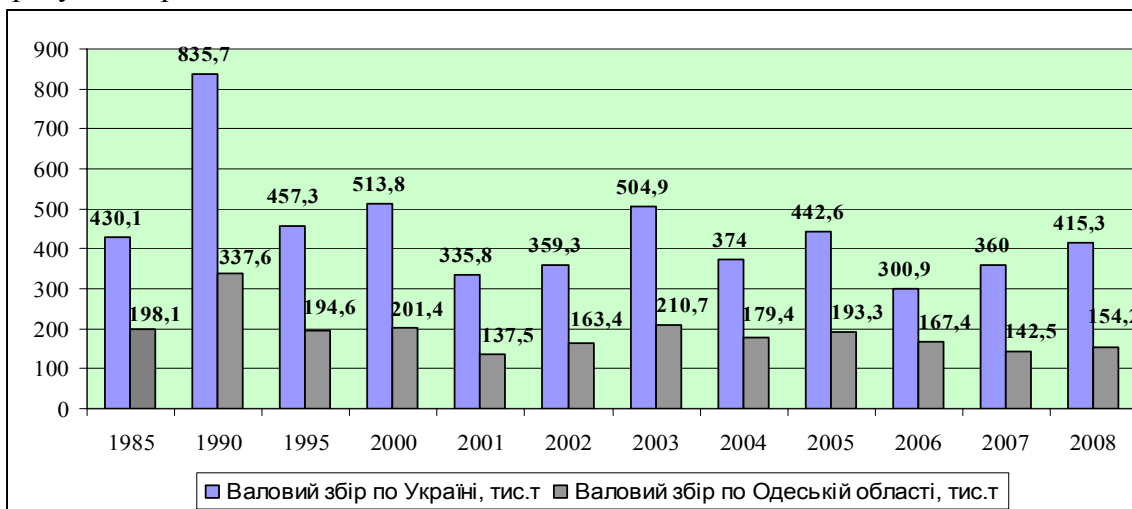

Рис.2. Динаміка валового збору винограду по Україні та по Одеській області.

Як видно з малюнка 2, в Україні в цілому та в Одеській області спостерігається негативна динаміка виробництва винограду. Якщо в 1990 році валовий збір складав 835,7 тисяч тонн, то в 2007 році – всього лише 234,4 тисяч тонн. За весь цей період виробництво винограду в цілому по Україні скоротилося майже в 3 рази. По Одеській області падіння темпів виробництва відбувалося не настільки кардинально. З 1990 року скорочення об'ємів валового збору склало 60%. Паралельно просліджується негативна динаміка виробництва винограду на одну особу. Якщо в 1990 році показник складав 128 кг, то в 2007 ця цифра скоротилася в 2 рази і складає 60 кг.

Виробництво винограду безпосередньо залежить від двох чинників: площі виноградних насаджень і врожайності. На рис. 3 графічно представлена динаміка площ виноградників в цілому по Україні з 1913 року.

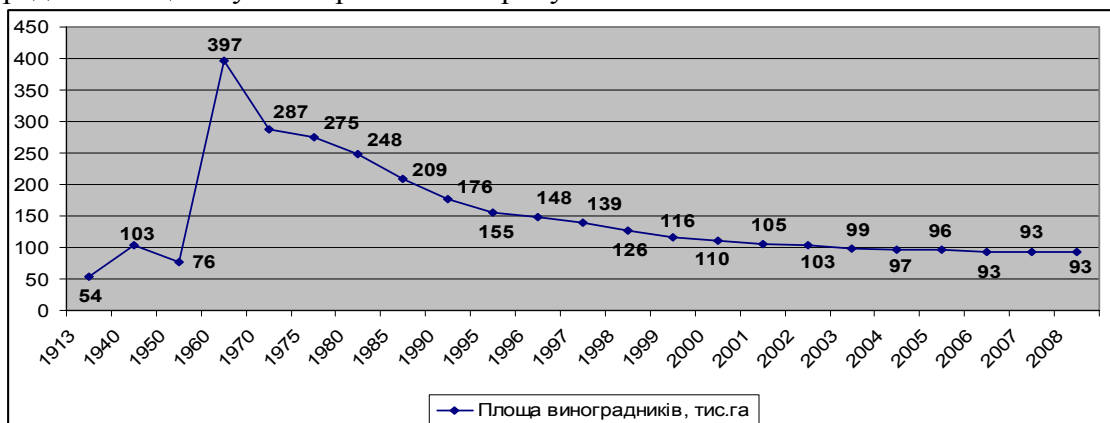

Рис.3. Динаміка площ виноградників України

Активна закладка нових виноградних насаджень відбувалася з 1913 року. На той момент в Україні вже було засаджено 54 тисячі нектар. До 1940 року ця цифра збільшилася майже в два рази і складала 103 тис.га. Наступне десятиліття характеризується скороченням загальної площі виноградників у зв'язку з Другою світовою війною. У цей період виноградарству був завданий величезний збиток і понесені значні витрати.

Відродження галузі потребувало значних сил і часу. Важливу роль в цей період

зіграла Постанова ЦК КПРС, а також Ради Міністрів «Про подальше збільшення виробництва та заготівель плодів, ягід та винограду» від 30 липня 1956 г, що стало початком нового етапу розвитку виноградарства і виноробства. До цього часу вже вдалося відновити довоєнні площі, і з тих пір почалося їх швидке нарощування, яке призвело до збільшення площі виноградників до 397 тис. га. Даний показник в Україні був зафіксований у 1960 році, і це було максимальне значення за всю історію розвитку національного виноградарства.

За період післявоєнного відродження галузі були закладені цінні технічні і столові сорти винограду, орієнтовані не лише на виробництво вин, але і на збільшення випуску шампанських і коньяків.

Початок сімдесятих приніс галузі певні втрати виноградних насаджень, пов'язаних з засушливими погодними умовами. Виноградники не були достатньо пристосовані до різких кліматичних змін. З метою утримати в нормальному функціонуючому стані наявні сировинні ресурси необхідно було переходити на прищеплену культуру. Будувалися цілі наукові комплекси, що займалися прищепленням виноградної лози, завдяки яким всіляко стримувалася кількість посадкових площ на високому рівні. Але, не дивлячись на всі виконані зусилля до 1985 року їх скорочення склало приблизно 50%. Надалі непоправних збитків всій галузі нанесла антиалкогольна кампанія, що почалася в 1985 році. Проводилося корчування виноградників, закривалися або перепрофілювалися виноробні заводи. Постраждала технічна база підкомплексу. Скоротився асортимент продукції виноробства. Окрім цього кампанія спровокувала негативні соціальні наслідки, зокрема, постраждав кадровий склад, оскільки галузь характеризується високою трудомісткістю і зайнятістю.

До 1990 року площа виноградників складала 176 тис.га. За подальші п'ятнадцять років сталося скорочення на 55%. На сьогоднішній день загальна посадкова площа виноградників по Україні складає 93 тис.га, та за останні три роки цей показник не змінюється.

Як свідчать дані таблиці 1, площа виноградників по Одеській області скорочувалась менш швидкими темпами, ніж в цілому по Україні. Так, за 15 років, починаючи з 1990 року, зменшення склало не 55%, а 35%.

Таблиця 1

Основні економічні показники розвитку галузі виноградарства Одеської області [1, с.21-38]

Рік	Валовий сбір, тис.т	Площа насаджень, тис.га		Врожайність, ц/га	Виробництво винограду на одну особу, кг
		усього	у тому числі у плодоносному віці		
1990	337,6	62,9	55,1	61,2	128,0
2000	201,4	44,1	40,3	50,0	80,6
2001	137,5	41,7	37,8	36,4	55,5
2002	163,4	41,4	37,0	44,1	66,5
2003	210,7	40,2	35,8	58,9	86,4
2004	179,4	40,5	35,3	50,9	74,1
2005	193,3	40,4	34,3	56,4	80,3
2006	167,4	39,0	31,9	52,4	69,8
2007	142,5	40,5	30,7	46,5	60
2008	154,2	40,6	30,2	51,1	64,5

Наступним показником, що характеризує стан виноградарства та істотно впливає на обсяги виробництва, є врожайність. Даний показник, як в цілому по Україні, так і, зокрема, по Одеській області не відрізняється чіткою динамікою зростання або зменшення. Його значення варіюється від 30 до 60 ц/га. Врожайність винограду безпосередньо залежить від природно-кліматичних і ґрунтових умов, технології догляду за культурою, вживаних сортів винограду тощо.

Середня врожайність по Україні за останніх 5 років складає приблизно 48-50ц/га. Декілька вище даний показник по Одеській області – 53-55 ц/га.

Невисокі урожаї характерні для господарств практично всіх областей України.

Високим показником можна вважати 60-70 центнерів з гектара, але досягаються такі урожаї украй рідко і лише окремими сільськогосподарськими підприємствами.

Слід зазначити, що в інших країнах, зокрема, у Франції і Італії нормою вважаються показники в 350-400 центнерів з гектара. Помітно вище, ніж в нашій державі, урожаї в сусідній Молдавії. У Вірменії традиційний сорт «Ркацетелі» дозволяє національним фермерам регулярно збирати понад 200 центнерів з гектара, в урожайні роки, доводячи цей показник до 300 центнерів [2]. Крупнішим конкурентом є Південна Америка. Так, наприклад, в Чилі і в Аргентині при використанні гібридних сортів винограду урожаї складають до 700 центнерів з гектара. Але, навіть застосовуючи традиційні сорти, в цих країнах отримують набагато більші урожаї, чим в Україні [2]. Слід вирішувати проблему низьких врожаїв, оскільки на сьогоднішній день переробна промисловість вже дуже гостро відчуває дефіцит сировини. В подальшому ігнорування зазначеного питання призведе до поглиблення проблеми, виноробні заводи будуть змушені купувати імпортні виноматеріали у зарубіжних країн (Молдові, Болгарії, Македонії, Франції та ін.).

Для детальнішого дослідження впливу динаміки площ і врожайності на показник валового збору винограду проведемо аналіз, застосовуючи метод ланцюгових підстановок.

Використовуючи дані таблиці 1, розрахуємо абсолютне відхилення валового збору у 2008 році в порівнянні з 2007 роком за формулою:

$$\Delta VZ = \sum U_d P_d - \sum U_m P_m; \quad (1)$$

де P_d та P_m – площа виноградних насаджень у плодоносному віці відповідно у досліджуваному та минулому роках;

U_d та U_m – врожайність виноградних насаджень відповідно у досліджуваному та минулому роках.

$$\Delta VZ = (51,1 \text{ ц/га } 30176 \text{ га}) - (46,5 \text{ ц/га } 30645 \text{ га}) = 117001,1 \text{ (ц)} = 11,7 \text{ (тис.т)}$$

Визначимо, за рахунок впливу яких факторів зріс показник валового збору. Застосуємо для цього такі формули [3, с.36-54]:

$$VZ_p = P_d U_m - P_m U_d = (P_d - P_m) U_m; \quad (2)$$

$$VZ_u = P_d U_d - P_d U_m = (U_d - U_m) P_d; \quad (3)$$

де VZ_p та VZ_u – відхилення показника валового збору винограду за рахунок площі плодоносних насаджень та врожайності;

$$VZ_p = (30176 \text{ га} - 30645 \text{ га}) 46,5 \text{ ц/га} = - 21808,5 \text{ (ц)} = - 2,18 \text{ (тис.т)}$$

$$VZ_u = (51,1 \text{ ц/га} - 46,5 \text{ ц/га}) 30176 \text{ га} = 138809,6 \text{ (ц)} = 13,88 \text{ (тис.т)}$$

Таким чином, на основі вищенаведених розрахунків можемо зробити висновок, що за рахунок урожайності валовий збір зріс на 13,88 тис.т, але за рахунок скорочення посадкової площі виноградників у плодоносному віці – зменшився на 2,18 тис.т. В результаті, абсолютне збільшення загального об'єму виробництва винограду склало 11,7 тис.т., що у відносному вираженні на 8,2% більше у порівнянні з минулим роком.

Проведений аналіз показав, що обсяги виробництва в рівній мірі залежать від динаміки площ і від врожайності. На сьогоднішній день ми маємо значне скорочення площ виноградників в порівнянні з 1990 роком [4]. Проте, біологічні особливості винограду, як рослинницької культури з потужною кореневою системою, що характеризується, стійкістю до засух і можливістю зростати на ґрунтах не придатних для вирощування основних сільськогосподарських культур, дозволяють інтенсифікувати виробництво, збільшуючи обсяги виробництва, не лише розширенням посадкових площ, а й за допомогою вживання більш плодоносних сортів, удосконалення технології вирощування та догляду. Отже, площі, що є на сьогодні, зайняті під виноградниками, все ще можуть забезпечити необхідні обсяги виробництва сировини, як для насичення потреб внутрішнього ринку, так і для експорту.

Існує безліч суб'єктивних і об'єктивних причин існування відмічених проблем. Першою з них є зношеність вітчизняних виноградників.

Найбільш плодоносним віком виноградного куща, здатним давати високі урожаї, в середньому є вік до 15 років. Надалі ефективність виробництва щорік падає, і навіть якщо лоза залишається в плодоносному стані, вона не забезпечує необхідного рівня врожайності.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день основній частині виноградників України більше 15 років. Головним напрямком вирішення даної проблеми є масове оновлення посадкових площ, яке, у свою чергу, стикається з наступною проблемою – відсутність у сільськогосподарських товаровиробників засобів, необхідних для довгострокового інвестування в посадку нових виноградників.

Виноградна лоза починає плодоносити через три-чотири роки після її висадки. Промислові урожаї виробники отримують на п'ятому-сьомому роках. У сільськогосподарських організацій у сьогоднішніх умовах кризисної економіки немає можливості відволікати засоби від основного виробництва, проводити оновлення виноградних площ та 5-6 років чекати окупності понесених витрат. Наступною причиною є трудомісткість галузі, що вимагає великих вкладень матеріальних і трудових ресурсів.

Окрім цього на обсяги виробництва в значній мірі впливає технологія виробництва. Від технології закладання, вирощування і догляду за культурою безпосередньо залежить її врожайність. Але на сьогоднішній день весь технологічний процес вирощування порушується, що значно впливає на кінцеві зібрані урожаї [5, с.15-79].

Висновки та перспективи подальших розробок. Таким чином, можна відмітити загальний кризовий стан виноградарства як основної сировинної зони для виноробної промисловості, який характеризується зменшенням об'ємів виробництва, скороченням посадкових площ виноградників, їх зношеністю, низькою врожайністю. Значною перепорою на шляху покращення даної ситуації є кризове станове сільськогосподарських підприємств. На сьогоднішній день у товаровиробника відсутні кошти, необхідні для забезпечення ефективного розвитку сировинної бази.

Перспективним напрямком на шляху вирішення зазначених проблем є відновлення партнерських відносин між виробниками сировини та переробними підприємствами виноградо-виноробного підкомплексу на основі вертикальної інтеграції, що посприє переливу капіталу із галузі в галузь, і дасть змогу направити вільні кошти промисловості на ліквідацію проблем сільського господарства, і таким чином забезпечить стабільну сировинну базу, що підвищить ефективність роботи галузі в цілому.

Проте, іншою проблемою для переробної промисловості, пов'язаною з постачанням сировини, залишається те, що на даний момент майже половина валового виробництва винограду зосереджена не на сільськогосподарських підприємствах з якими ще можна відновити паритетні відносини, а у господарствах населення, які перш за все зосереджені на задоволенні власних потреб. Налагодження інтеграційних зв'язків в даному випадку дещо ускладнюється, виноробні заводи можуть втратити свої потенційні сировинні ресурси, і в результаті будуть вимушені шукати інші канали постачання, проте об'єднання виробників на принципах горизонтальної інтеграції може стати напрямком вирішення зазначеної вище проблеми.

Література

1. Статистичний збірник «Сільське господарство Одеської області» / за редакцією Т. О. Продан. – Одеса: 2007. – 271 с.
2. Краткое исследование рынка вина Украины "От винограда до готового продукта" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// abbu.com.ua/0704_m.html](http://abbu.com.ua/0704_m.html).
3. Савчук В. К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств / В. К Савчук. – К.: Урожай, 1995. – 328 с.
4. Історія виноградарства та виноробства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://who-is-who.com.ua/bookmaket/2007/6/69.html>.
5. Стратегія розвитку харчової промисловості України та її регіонів (областей) на період до 2015 року / Л. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, Л. В. Страшинська, Е. І. Шелудько / За ред. проф. Л. В. Дейнеко. – К.: РВПС України НАНУ, 2004. – 212 с.